

ספרות

sifrut@yedioth.co.il

יוני ליבנה // צילום: יונתן בלום

מחוקקה

יעל נאמן לא לגמרי מבינה מה גרם לה לרדוף במשך עשור אחר סיפור חייה של אישה זרה שמתה בלי להשאיר סימן. אולי הספר שכתבה עליה הוא דרך לדבר גם על עצמה: על החרדות, הוויתורים והכתיבה כמחלה שרק הולכת ומחריפה

”

”אספתי המון טלפונים של פסיכולוגים, אבל לא הייתי מסוגלת להתקשר. ובתכלס, כשכן הייתי בטיפולים, זה לא באמת עזר לי. הרבה באשמתי. ואני באמת רציתי עזרה, הקלה. אבל אני חושבת שזה לא ייתכן במקרה שלי. בכלל, המילה הזאת 'עזרה' משונה: יש דברים שאי אפשר לעזור בהם”

פזית מאפשרת לנאמן לצייר בהדרגה סיפורים קבוצתיים ודוריים. חברי הילדות שגרלו איתה בשכר נת המפרה האזרחי בחולון – שכתבה של פולנים ניצולי שואה – חבריה מהאוניברסיטה, נעשו בחלקם לשמות מוכרים. בהם האוצרת והעורכת שרה ברייטברג-סמל, עורך הדין אביגדור פלדמן, קרובת משפחה עליזה אילמרט ובתה רנה, עורכת הספר, שגם מדברת בו על היחסים הקרובים שיצרה עם פזית. אבל גם ביחס לא נשים פרטיים לחלוטין, חסרי מעמד ציבורי, פזית מרצת כמי שבחרת ונאלצת לחיות בבדידות, להישאר מחוץ למסלול חיים קונבנציונלי.

”מנקודה מסוימת אנשים זיהו את הכישרון הייחודי שלה, אבל היה בה את המשווה הזה שלא היה יכול לעבוד לתחנה הבאה, להתקדם הלאה. בעזרת הסיפור של פזית אתה פתאום רואה אחרת את כל הצמתים, את השלבים של התמסרות והתמקמות בהתפתחות שנחשבת כאילו נורמלית ורצויה, ופי

זה, אבל אני יודעת שכונתי טובות”, נאמן אומרת על ההחלטה להפר את צוואתה של פזית. הציירת מרים כנסה, שליוותה את פזית עד למותה, מתנסחת בספר כך: “אני יכולה לזהות אצלי עכשיו טיפונת, לא בריוק נקמנות ברצון של פזית, אבל כאילו יש איזו בוגרנות בלשבור את הסכס הסתיקה סביבה, ואני חושבת עליה האומרת כוס אמק, אני אדבר עלייך כמה שאני רוצה ואין לך בעלות על הדיבור שלי. מה יש? מה, את שולטת גם כשאת מתוזה?”

”היה הייתה” בנוי ברובו מאוסף ציטוטים מה מעגלים השונים שהקיפו את פזית, “אנשים שמדברים עליה יותר בשאלות מאשר בתשובות”. בדרכו המופנמת של הספר, בדרכה של נאמן לה צטייד כאן כמי שרק נושאת את מכשיר ההקלטה, אשת האדריכון – מתעצמת השאלה מה משך אותה מלכתחילה לסיפור. גם היום היא “עדיין לכורה ברשת פזית”, כמו שהיא קוראת לזה, “בלי יכולת לתת תשובה ראויה לשאלה ששואלים אותי שוב ושוב, למה אני עושה את זה?”

התוצאה הספרותית של התחקיר הממושך היא גרסה מהופכת לסרטים כמו ‘ליג’ או ‘פורסט גאמפ’, על אנשים שמופיעים כביכול בכל נקודות המפתח ההיסטוריות הגדולות. “אנחנו חיים בתקופה של סיפורי הצלחה”, אומרת נאמן, “ניסיתי בספר לתאר מהלך חיים שלא מבוסס על שיאים והישגים. כאן מדובר על מישהי שהגיעה לרמות כאלה של פרפי קציוניזם מקצועי, שהייתה צריכה בנקודה מסוימת לבקש מין המתת חסד, שיפטרו אותה כעורכת תר גום, כדי שהיא תוכל להניח למילה אחת שלא הפי סיקה להטריד אותה. היא פשוט לא יכלה לעשות מה שרבים עושים – להרפות, להמשיך הלאה.”

הספר עצמו בנוי כאנדרטה מנייר למעין חיילת אלמונית של שדה הספרות. עורכת, משכתבת, מתרגמת, שמצטיירת כאן כאמנית שהיצירה הגדולה והיחידה שלה היא למעשה מאמץ מתמשך של צנוורה, השתקה, מחיקה. לקראת מותה, כשפזירה את הספרים האהובים עליה בין חברים, ראגה למחוקק בטיפקס כל הערה שרשמה בספרים, משגי צדי הרף. את הספרים האהובים ביותר הניחה במכלים של הוועד למען החייל, במחשבה שמשם ימשיכו למכונת גריסה. ממעט התמונות שלה ששמרה, גזרה את ראשה או כיסתה אותו במרבקה.

נאמן עצמה לא הכירה את פזית. היא נתקלה בה בתחילת שנות ה-90, בחטף, כשביקרה חברה ברחוב ריזל בתל-אביב. פזית נקשה על רלת שכנתה לבניין ונשארה שעונה על המשקוף. נאמן ישבה בפנים, נחשפת לכמה דקות של ריוקן אישה מעשנת, חכמה, מוחננת, שבוקע ממנה “מפל של צחוק שהתחיל ממנה תפס גם אותנו”. נאמן הייתה אז בת 25 ופזית בת 38. בסוף 2002, בגיל 56, היא נפטרה מסרטן. בשנים שאחרי מותה, נאמן גילתה שפזית הייתה קרובה לעוד אנשים מחייה שלה והתירה עליהם חותם חוק, אולי בזכות הרצון המופגן, התיאטרלי כמעט, להימחק.

”מילדות נמשכתי לראיונות עם אנשים לא ידועים, על הבעיות שלהם. כשיצא לי להתקל בגני ליונות ‘לאישה’, לא בקיבוץ כמונו, בשיחות הצע קניות של גרעון רייכר ברדיו, בלילה – משך אותי הרעיון שכל אחד יכול לקבל סיפור. במאים תיעודיים הדבה יותר מודעים ממני לבעיות האתיות מא חורי החשיפה של חיים פרטיים, ואין לי תשובה על

ופה קלה, ללא ריח, התארח באחד החלומות של יעל נאמן, בזמן העבר זה על ספרה החדש. סימן רק מן הדי קים לרגש אשמה כלפי גיבורת הספר, אישה אמיתית שעשתה כל שביכולתה למחוק כל זכר או תיעוד לחייה, בכתב, בתמונות. “בחלום, הרגשתי מין קור רוח כזה שגרם לי לחשוב שכבר היו לי רציחות נוספות, לפני הגופה הזאת”. נאמן מתמחה בסיאנסים ספרותיים. “היינו העי תיד”, הוזמן התייעודי-ביוגרפי שפירסמה ב-2011 על הקיבוץ שבו גדלה, יחיעם, נקב בשמות מזויקים של האנשים שמופיעים בו, כחלק מ”האובססיה לשימוש בשמות אמיתיים” שנאמן מייחסת לעצמה. “גם כלפי המוראיינים ב’היינו העי תיד’ הרגשתי פחד. אבל מזלם הייתה לי כנראה חוקת החפזות. הפעם כתבתי על מי שהייתה הייתה חלק כל כך מרכזי ממנה.”

השם פזית פיין לא מופיע על כריכת הספר החדש, ‘היה הייתה’ (הוצאת אחות בית). נאמן התלבטה כמעט עד הרגע האחרון אם לשלב צי לומים שלה בספר, וויתרה. פזית, אישה אלמונית שרבים מחבריה הקרובים והאנשים שגרלו איתה היו לרמויות משפיעות ומוכרות בעולם האמנות, העיתונות והספרות הישראלי – הורדתה בעל פה ובצוואה שלא לקיים עברה טקס קבורה. במשך קרוב לעשור, נאמן הרכיבה קבוצה של כ-30 אנשים, שפזית ניהלה איתם יחסים מורכבים שכללו שיחות אינטלקטואליות אינטנסיביות, וגם מסעות תל-אביביים בחיפוש אחר מנת השניצל המושלמת. עם הזמן הבינה שגם הקרובים ביותר לא ירעו שפזית, שתורמה את גופתה למדע, בכל זאת נקברה בסופו של דבר בבית עלמין. שיש לה חלקת קבר.

”כשאני שומעת שאדם חי לבד, זה מיד נותן לו נקודת זכות בעיניי. איכשהו, תמיד היה לי טבעי ומובן שיש אנשים שלא נכנעים לצורך להתחבר. הלבד הזה מושך אותי, ההיעדר הזה, יותר מאשר לתאר משפחה. בעיניי זאת נקודת מוצא נדירה לחיים”

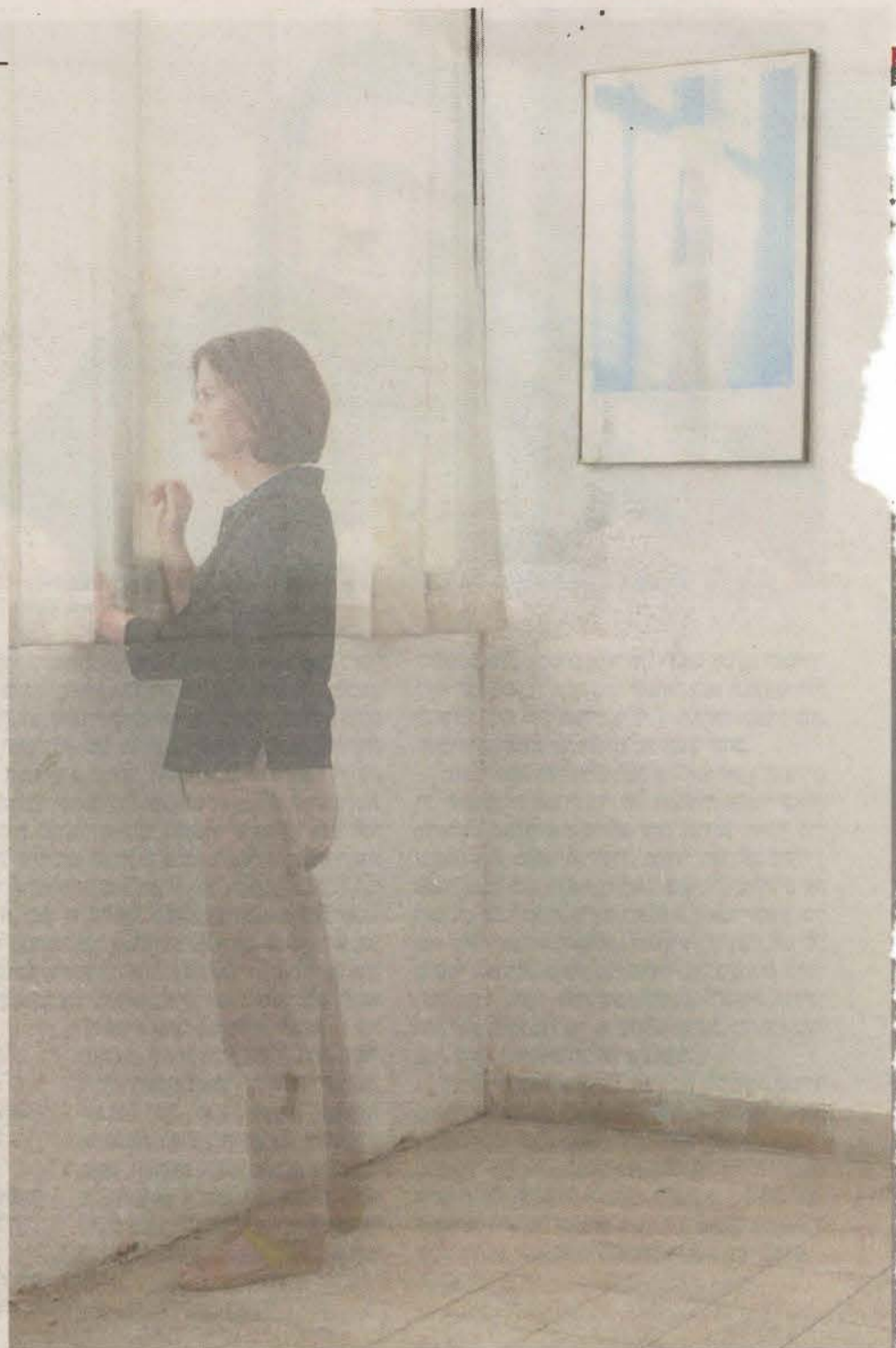
אבל תחושת הקרבה למוות מאוד מוכרת ליי. היא גרה לא רחוק מביתה התל-אביבי של לאה גולדברג, ברירת קרקע עם גינה מטופחת ומאורת. לכתוב היא מעדיפה בחדר חשוך. ”הכתיבה”, היא אומרת בספר, ”לא רק שהיא לא מרפאה ולא תר-פויטית ולא מנחמת. אלא שאם כבר... הכתיבה היא כמו מחלה. מחלה אוטואימונית שדק מחריפה מעצם הכתיבה... משריטה לפצע, ואז מפצע לתהום.”

למחלת הנפש של פזית, לאשפוזים שלה לאורך השנים, לאפיון פסיכולוגי ישיר של סיפור חייה - נאמן נמנעת מלהתייחס בספר בהרחבה. ”הרגשתי שהכניסה לאזורים הפסיכולוגיים ולא שפז שלה יחליש אותה כדמות. רוב חייה היא הרי לא הייתה מאושפזת. גם החברים סביבה לא תפסו אותה כאדם חולה. להפך, בפגישות איתם דאיתי עד כמה הקשר איתה היה מפרה מבחינתם, למרות הקושי והתסכול שהיו כרוכים בו. הם לא ציפו שמישהו תמהוני יגיע ויבקש לכתוב עליה, אבל באופן משונה, למרות שחלקם התלבטו אם להפר את הרצון שלה לא להשאיר זכר, שיתפו איתי פעולה והבינו מה מושך אותי לסיפור שלה. ”היחס שלי לפסיכולוגים? בחורשיים האחרונים היה לי דחף למצוא לעצמי מטפל. אספתי המון טלפונים של פסיכולוגים, אבל לא הייתי מסוגלת להתקשר. השיחה הראשונה נורא מרתיעה. ובתוך לס, כשכך הייתי בטיפולים, זה לא באמת עזר לי. הרבה באשמת. אני לא נוגעת ברברים עצמם, ורוב הטיפול מתמקד בשאלה אם הטיפול עוזר או לא. ואני באמת רציתי עזרה, הקלה. אבל אני חושבת שזה לא ייתכן במקרה שלי. לאחרים אולי יש אפ-שדות. אבל מהניסיון שלי, מדובר יותר במין קלה אקוויטנציאליסטית, בכל מיני מחשבות שנכנסות. בכלל, המילה הזאת 'עזרה' משונה: יש רברים שאי אפשר לעזור בהם.”

ב'היינו העתיד' סיפור החיים של נאמן נשתל במארג הרחב יותר של תולדות הקיבוץ. בספרה הבא, קובץ הסיפורים 'סנובת אש' (2013), נכלל סיפור דומה שבו ציטוטים ועבודה ארכיונית עוזרים לה לצייר דיוקן עצמי עקיף. במרכז הסיפור עמוד הקלטות ממשיות על חיי אמה של נאמן, שהקליט בן זוגה, המוציא לאור דני טרץ', ואליהן נחשפה רק אחרי מות האם.

נאמן עברה על שלושת הספרים במקביל. נקר דות השואה ביניהם עולות מאליו, ובין שתי הביוגרפיות. זאת של נאמן כמעין ניצולת קיבוץ, מול זאת של פזית, שגולה בחולון בין משפחות של ניצולי שואה, בת יחירה להורים מרחקים וקשים. כל סיפור מתאר באופן אחר את ההתיימות מאם דומיננטית, חידנית.

”לא שאני רוצה להשוות בין נסי-בות החיים שלנו, אבל אם יש נקודת השקה חזקה, היא קשורה לאמהות של שתינו”, אומרת נאמן, שתיארה בסיפור בשם 'האופציה' איך אמה העבירה את שנות המלחמה האחרונות בהונגריה, כחולת שחפת בבית מרפא תחת הכי-בוש הנאצי והסיפור נפתח באזכור ניסיון ההתאבדות של האם אחרי שה

איפור: נעמי דאל

הראשון שלי פירסמתי בגיל 50. מבחינתי, זה סוג של נס שהתאפשר אחרי כל כך הרבה שנים, וגם היה יכול שלא לקרות. לא הייתי רוצה להשוות את עצמי לפזית - על הרצף הזה של הימנעות ודחייה, היא הייתה מקרה קיצוני יותר - אבל נכון שתמיד סבלתי מחודדות ומפחדים מכל הסוגים. העיפוק בפזית הוא בעצם דרך עוקפת לגעת בסיפור של עצמך?

”אני זוכרת שנפגשתי עם אניגורד פלדמן בעבודה על הספר. עם חליפת עורך הדין שלו הוא הזכיר לי את תנה'לה בשמלת השבת. רואים שהוא סוחב מין שק של סבל שמכתים אותו מבחור או מבפנים, כמו פחם. אני מרגישה שגם פזית הייתה אדם כזה, שסוחב על עצמו שק פחמים, שלא ברור אם הוא משהיד אותו מבחור או מבפנים. וגם בי הרבר הזה קיים. אולי לכתוב על פזית זאת ררך לתת צורה לפחם הזה שעליך או בתוכך. לכתוב את הפחם שלי, ההימנעות, המבוכה מול העולם, שאצלה מופיעות באופן הרבה יותר מווקק.”

את מתארת אישה שהנעימה במזות היא עניין בסיסי בביוגרפיה שלה.

”אצל פזית אפשר לראות את הניסיונות שלה למות, את המחשבה איך מתים, איך זה ייעשה. זאת אולי נקודה שמשותפת לנו. אני זוכרת את הפעם הראשונה שהבנתי שלא כולם חיים ככה, במחש-בות המטרידות האלה. כשמציינים בדידיו, למשל, שמות של אנשים שנהרגו בתאונת דרכים, מזעזע אותי לחשוב שעד אותו יום הם לא ידעו שזה עומד לקרות. אבל לא חוכמה לרבר על המוות כשלא סובלים ממחלה ממארת או מדיכאון כבד. כלומר, אצלי המחשבה הזאת לא מגיעה להקשר ממשי,

תאום הם פחות מובנים מאלהם: מה קורה כשרב-רים לא צומחים כמו שהם אמורים לצמוח - להתי-מקם מבחינה מקצועית, מבחינה זוגית, משפחתית - כשהענפים בעצם צומחים פנימה, או כלפי מטה. אני בטוחה שיש הרבה אנשים כאלה, ואולי באמת בעיקר נשים - מבריקים, משכילים, שלא מצליחים לבקוע הלאה. אם הייתה אפשרות להוציא ספר על כל אחד, אלה בריוק הסיפורים שהיינו מגלים.”

נאמן יודעת היטב איך נראים חיים שבהם ההימנעות מכתובה נעשית לעיקר. את עבודת התזה שלה - שעסקה בכתבי יד ספרותיים שלא התקבלו, באמנים "ללא מדיום", ללא במה או ביטוי - היא לא הצליחה לסיים. במשך שנים עברה בין עבודות שר-נות בעולם הכתיבה, העיתונות, ההוצאה לאור, ונ-שאבה לעומק חסר פרופרציות במסירות לטקסטים. במשך שנים השאירה לעצמה יום פנוי לכתיבה, "כמו בקיבוץ", אבל לא הצליחה לכתוב שורה אחת. "רוב מה שעשיתי ככותבת הוא לא לעשות. נראה לי כמעט מקרי וניסי שאתה כן מצליח לכ-תוב, שאתה כן מצליח לנגן. אתה משאיר לעצמך חור בחיים, בלוח הזמנים, שמיועד לכתיבה, והוא לא מתמלא. זה היה יותר סימון של ההיעדר.”

הקשר הספרותי והממשי בינה לפזית הוא עניין חמקמק וגלוי, שנאמן מתמודדת איתו במ-תינות בספר כמו בפגישה איתה. "אני היום בת 58, כמעט באותו גיל שבו היא מתה". מפתה כמעט למצוא קשר בין העישון הכבד שמאפיין את הגיבורה שלה לבין העובדה שנאמן חזרה קצת לעשן, אחרי שנים, בשבועות האחרונים. "התחלתי לכתוב בגיל 44. את הספר המשמעותי

תאלמנה. "נכון שהיה כאמא שלי משהו חי, היא לא הלכה והסתגרה כמו אמא של פזית, שעם הזמן גם מתעוררת. אבל גם אמא שלי הייתה אשת מרוח, שכנראה סבלה מדיכאון. אני חושבת שהקו השחור בכתיבה שלי מגיע מאמא שלי. מצד שני, הילדות בקיבוץ, בזמן הלינה המשותפת, שונה מאוד מה-חיים ברירה בעיר. אני, בניגוד אליה, לא שמעתי את אמא שלי צועקת כלילה מסיטים, למרות שזה דובר בכל מיני ועדות בקיבוץ.”

נאמן לא מחבבת קומדיות בקולנוע. "אני מרגישה מרומה מול הרעיון של סוף טוב לסיפור, מול העוב-דה שהיא לא הסתיים במפולת". "היה הייתה מוכיח את הנקודה הזאת. היכולת הספרותית והאנושית של נאמן ממחישה מפולת שלגים מבלי לתאר אותה, מושיבה חומרים סנסציוניים במסגרת מאופקת וש-תקנית, ובאותו זמן מצליחה להקנות אופי רדמטי, מסתורי, לחיים מאחורי עוד פרצוף אנונימי בעיר, כזה שחולפים על פניו שוב ושוב מבלי להיעצר.

”לא שהיום אנחנו טולרנטיים כלפי אנשים שחיים לבד, אבל פזית חיה בתקופה הרבה פחות סובלנית משלנו כלפי מי שלא חי בוגג ולא מקים משפחה. הלבד הזה מושך אותי, ההיעדר הזה, יותר מאשר לתאר משפחה. כשאני שומעת שאדם חי לבד, זה מיד נותן לו נקודת זכות בעיניי. איכשהו, תמיד היה לי טבעי ומובן שיש אנשים שלא נכנעים לצורך להתחבר. זה, למשל, מה שמעניין אותי בספר כמו 'פתח גדול מלמטה' של אסתר פלד. זה בכלל לא ספר על גברים או על יחסים זוגיים. זאת הקריה של הלבד, ובעיניי זאת נקודת מוצא מאוד נדירה לחיים.”

באחד הסיפורים הקצרים שלך, את מתארת בחומור את החרדה החברתית מפני אורחים שעומדים להגיע, 'כפסקול פנימי של אסון שליווה כל אירוע מתוכנן ועוזר בי מחשבות על דחיית הקץ'. איך אדם עם חרדות חברתיות מצליח לבסס ספרים שלמים על ראיונות ושי-חות פרטיות ונוקבות?

”אלה דברים שאני יכולה לעשות עם ואליום, ורק במסגרת של עבודה ובשם העבודה. בשום מצב אחר לא הייתי יכולה להגיע באופן כזה לבתים של אנשים, או אפילו לכתוב להם מיילים. כל האומץ הזה מגויס רק כשיש לי מטרה לנגד העיניים.”

לאורך הספר מתוארת פזית כמין ילדה ללא הורים, כאם ללא ילדים. נאמן עצמה כבר התייחסה בראיונות קודמים, כמו גם בסיפור בשם 'עקרנות', לחיים בזוגיות ללא ילדים, מצב שנעשה לעובדה מוגמרת. "אולי נקודת המוצא שלי בהקשר הזה קצת מכחישנית, אבל עלי לא מאיימת התמונה הזאת של הורקנות ללא ילדים", היא אומרת, "וגם לא הבלטתי את הנקודה הזאת לגבי פזית". ובכל זאת, לקראת סוף הספר, מר-פיץ סיפור על חתולה שפזית לקחה תחת חסותה, ומשתכנת בין פנים הבית לגינה. "חתולה שלא העמידה גורים אין לה מעמד בקהילה של החתר-לים בחצר", מעירה בספר שכנתה של הגיבורה. "הספר הזה הוא לא תמרור אוהרה ביחס לחיים של פזית", מבחינה נאמן. "אנשים כמוהם הם בדיק-אנשים שאני אוהבת ורוצה לתאר. אבל לא כר-לנו מקבלים אותן הורמוניות. לא כולנו מצליחים לפגוש את האנשים המתאימים בדגע המתאים, ובייחוד, אנשים שיקבלו אותנו כמו שאנחנו. במ-קרה שלי, אני חושבת שהקשר שלי עם דני מאוד עזר לי להתגבר על ההימנעות.”

איך היית מרגישה אם מישהו היה מחליט לעקוב ככה אחרי החיים שלך, לפרסם עלייך ספר במתכונת בזאת? "הייתי מרגישה נורא ואיום. אבל איכשהו הצלחתי כל הזמן הזה לה-תייחס אל פזית כדמות, בלי להיכנס לשאלה אם היא הייתה אוהבת את הספר או לא. רק עכשיו, בעצם, הנר-כות שלה כבנארם עומדת להתחיל, עם הפרסום. זה השלב הכי מפחיד של המפגש איתה. לפעמים, באופן טי-להראות לי מה זה; שהספרים יגיעו מהדפוס מחוקים.”

דיענות אחרונות

פרקים ראשונים מתוך הספרים מחכים לכם באפליקציה

להורדה APP STORE | GOOGLEPLAY | 21